

Edgar Allan Poe:
A kút és az inga
(*The Pit and the Pendulum*)

Ültem az infrasaunában már vagy tíz-tizenöt perce. Azelőtt, mielőtt beléptem a kabin ajtaján; azelőtt fél órával dugtam be a konnektorba a kábelt. Az infrasauna ugyanis hőszugárzókkal működik, azoknak pedig áram kell. Megkezdődött a főlórás előmelegítő-program, melynek végén egy 60 fokos, alig kétszemélyes tér várt arra, hogy belépjek, és kiűzhesse belőlem a megfázást, ami miatt szaunafogságra ítéltam magam.

Ahogy lépdeltem az üvegajtó felé, meghallottam a jól ismert kattogást, ami a sugárzók ki-be kapcsolódását jelezte. A kijelzőn vörös fénnel villogott a hatvanas szám – ennyi volt ugyanis bent a hőmérséklet. A kezemben tartott Cd-tokot kinyitottam, és a benne lévő lemezt betettem a szauna beépített lejátszójába. *Rock Songs – The Best of 50 Years*. Gyógyászati célokra pont megfelelő...

A törölközőmet az ajtó előtt hagytam, majd meztelenül átléptem a küszöböt. Elhelyezkedtem a fapadon. Félóra egyedüllét; senki nem zavarhat...

Ültem az infrasaunában már vagy tíz-tizenöt perce. Teljes sötétség vett körül. Szokás szerint minden lámpát, az összes fényforrást lekapcsoltam. Ami megmaradt, az a vörösén villogó kijelző volt. Mindig ugyanazok a számok villantak fel, annyi különbséggel, hogy a hátralévő percek számláló panel időnként eggyel kevesebbet jelzett. Így tudtam, hogy telik az idő. A számok nélkül nem éreztem volna semmit az engem körülvevő világból. Szememet behunytam, mert a sötét miatt egyébként sem láttam volna semmit, semmi olyat, ami érdekelt volna. Hallani csak a zenét hallottam, ami a fejem fölől, két hangszóróból szólt. Ez minden más, alig hallható kinti zajt elnyomott. A bőrömön éreztem, ahogy a kisebb-nagyobb izzadságcseppek végiggörögnek a gravitáció törvényeinek engedelmességgel, hogy aztán ujjam hegyéről a padlóra csöppenjenek.

(csöpp)

Az orromba betolult a forró levegő és ott égette bőrömet. Kissé fájdalmas volt, gyakran meg is törölgettem az orromat, hogy egy picit enyhüljön a szúró érzés, ugyanakkor tudtam azt is, hogy most kezdődik igazán a gyógyulás. Kitisztulnak a légutaim, az addig nehézkes légzésem egyre könnyebbé vált.

Belegondoltam, hogy mi is nekem a szauna. Nem csak egy szauna, az biztos. Több. Néha védelmet nyújt a világ ellen, néha egyszerűen csak gondjaiba vesz. Egy páncél, ami minden negatív hatást pozitívvá alakít.

(itt valami gond van. Ilyeneket csak akkor szoktam gondolni, ha már túl régóta vagyok benn)

És igen.

Ránéztem a kijelzőre, és egy villogó egyest láttam. Még egy perc volt hátra, de nem emlékeztem, hogy ez még csak az első kör volt, vagy már a másodikon is túl vagyok.

A villogó, vörös egyest hangjelenség is kísérte. Hogy még a süket és a vakok is tudjanak szaunázni, ha úgy tartja kedvük. Éles sivító hang volt, egymás után négyszer.

(ííí-ííí-ííí-ííí)

Belefájdul az ember füle is.

Körbetekintettem. Lenéztem a lábamra, és láttam, amint az izzadságcseppeken visszatükröződik, és megtörik a vörös fény.

(prizma)

Minden homályosnak tűnt. A körvonalak mintha eltűntek volna. Gyorsan fel is álltam és rátenyereltem a lámpa kapcsolójára. Nem ment elsőre. Megfigyeltem már, hogy ezek a gombok eléggé hülyebiztosra

(énbiztosra)

lettek tervezve. Csak az tudta őket használni, aki ismerte a trükköt... Legalább háromszor kellett még lenyomnom a gombot, mire felkapcsolt a villany.

(villanás, fényár)

Felnéztem a hangszórókra, és a kettő között, akárcsak két szem között az orrnyereg, világított az izzó. Hunyorognom kellett, mert szemem az elmúlt félóra

(óra? Másfél óra?)

alatt teljesen elszokott a világosságtól. Mégis, mintha ez a fény erősebb lett volna a megszokottnál. Nem bírtam sokáig elviselni, így hát lekapcsoltam, és újra kényelembe helyeztem magam, csukott szemmel persze.

Ekkor úgy éreztem, mintha valami láthatatlan erő visszafordíthatatlanul elkezdene húzni a fejemet a homlokomnál fogva.

(a homlokomnál fogva?)

A fejem tömege megtízszereződött, és előrehanyatlott. Két kezemmel erősen kellett támasztanom magam, hogy ne dőljek előre. Torkom egyre inkább kiszáradt, és nagy erőfeszítés kellett még ahhoz is, hogy felpillantsak ismét a kijelzőre.

(116 fok? – Lehetséges ez?)

A 116 fokos hőség átjárta a testemet, bár nem igazán értettem, hogy ez hogyan is lehetséges. Abban a pillanatban nem tudtam eléggé gondolkodni ahhoz, hogy rájöjjek: mikor a lámpát kapcsolgattam, sikerült a hőmérséklet mértékegységét is átállítanom Celsiusról Fahrenheitre.

(ti-ti-tá)

Minden addiginál erősebben zúgott ez az egyszerű ritmus az agyamban. Az elektromos basszusgitar a lehető legmélyebb hangon tolmácsolta a hangjegyeket, és a szöveg csak, mint egy folyosó végéről derengett fel.

(„Look out the left, the captain said...”)

És akkor valahogy hirtelen minden megváltozott. Minden erő elhagyta a testemet

(„The lights down there, that’s where we’ll land.”)

és a hőség se kímélt. Előrehanyatlottam, és éreztem, ahogy a fejem nekiütközik a fapadlónak.

(paff – „Not the early one, that you can wish upon”)

A tudatom, mint egy kiduriant lufiból a levegő, úgy hagyta el a testemet, és tehetetlen, eszméletlen massa lettem a sötétség és a visítás közepette.

(„I shouldn’t have got on this flight tonight...”)

Az amerikai író, költő Edgar Allan Poe (1809-1849) híres a természetfeletttel, rejtélyes történésekkel, ill. a halállal, az azt körülvevő légkörrel kapcsolatos munkáiról. Ezek egyike a Kút és az Inga (eredeti címén: The Pit and the Pendulum /1842/) c. rövid elbeszélés, mely egy, a spanyol inkvizíció által bebörtönzött halálraítélt fogságban töltött óráinak, napjainak eseményeit mondja el.

A cselekmény magával a végső ítéletet meghozó tárgyalással kezdődik. A rab az ítélet hallatán elájul, majd néhány órával később magához térve egy sötét cellában találja magát. Itt majdnem beleesik egy kútba, az inkvizítorok által állított első csapdába. Mikor fogvatartói tudomást szereznek tervük kudarcáról, az elítéltet egy fa asztalra kötik, hogy egy lassan a mellkasa felé közelítő pengeéles acélinga áldozata legyen. Miután leleményességének köszönhetően a rab ismét nem hal meg, kínzói a cella tüzes gépezetét indítják be, hogy végezzen a bűnösrel. Éppen, amikor beleesne a kútba, akkor tudjuk meg, hogy a franciák elfoglalták Toledót, és az Inkvizíció hatalma véget ér, a rab megmenekül.

A rab bűnét nem ismerjük, így eleinte nem is tudunk vele azonosulni. Előrdulhat, hogy csak kenyeret lopott a szomszédos pékségből, de az is lehetséges, hogy többszörös

gyilkosként került az inkvizíció kezére. Egyik lehetőség sem ad teljes magyarázatot a helyzetére. Ha kenyeret lopott, azaz *kis* bűnt követett el, akkor gondolatmenetünk során rögtön a „mi is a bűn?” problémakörbe ütközünk. Minden társadalom, legyen az akár kicsi, akár nagy, saját bűnfelfogással rendelkezik. Vegyük például a rabot és családját. Ők az Inkvizícióhoz képest mikrokörnyezetet alkotnak, jelentőségük eltölpül a nagy bíróságé mellett. Éppen ezért ők teljesen más szemlélettel nézik a dolgokat. A *kis* bűnt, azaz a kenyérlopást, nem tekintik *bűnnek*, hiszen lehetséges, hogy a rab így éppen csak az éhenhalástól akarta megmenteni családját. Ebből a szempontból párhuzamot húzhatunk a tárgyalt mű, és *Victor Hugo: A nyomorultak* című regénye között. Jean Valjean kenyérlopásért szenved el a meghurcoltatást, amit ő nem tekint bűnnek. Akkor mégis miért kerül börtönbe érte? Mert a makrokörnyezet, az igazságszolgáltatás, vele ellentétben nem veszi azt figyelembe, hogy *kis* bűnt követett el, őt csak az érdekli, hogy Valjean *bűnt* követett el. A kisebb környezet egy-egy problémát részleteibe menően képes vizsgálni, míg a nagyobb környezet ezek felett a részletek fölött hatalmából, nagyságából kifolyólag hajlamos elsiklani. Ez akaratlanul is a közember és a vezető réteg közötti ellentétbe vezet, és ha még ehhez hozzá vesszük azt is, hogy a spanyol Inkvizíció eredményességét, létjogosultságát bizonyítandó állandó nyomás alatt volt, hogy minél több bűnös haljon meg minél rövidebb idő alatt, akkor értjük, miért is járható út az elítéltet az eseményekbe ártatlanul belekeveredő, saját magát menteni próbáló halandóként szemlélni.

Így rögtön érthetővé válik, miért is van az ítélethirdetés olyan fizikai, ill. lelki hatással a rabra, mint ahogy azt Poe szemlélteti. Nem érthető viszont akkor, ha valódi, többszörös gyilkosként vár ítéletére. Valódi bűn alatt itt azt értem, amit mind a kis, mind a nagy környezet bűnként ismer. Miért ájulna el egy többszörös gyilkos, mikor pálcát törnek felette? Ha valóban elkövette a bűnöket, amikkel gyanúsítják, akkor számítania kell a halálbüntetésre. Attól pedig nem ájul el az ember, amire számít is. A bűnösök valamilyen szinten mindenképpen tisztában vannak tetteik súlyával, és ezáltal azok következményeiről is sejthetnek valamicskét. Különös hatással van rájuk, ha megbánják bűneiket. Ugyanakkor egy bűnbánó gyilkosnak épp ezért kéne éppen ellentétes módon reagálni, mint ahogy azt teszi a szövegben. Tudnia kéne, hogy a rá váró büntetés jogosságában nem kételkedhet, és így emelt fővel várja a halált, de legalábbis elfogadja. Az ájulás viszont éppen az emberi szervezet tiltakozását fejezi ki valami ellen. Ha túl sokat futottam, és már nem bírok tenni egy lépést sem, akkor esetleg elájulok, mert a testem nem akar tovább futni, csak az én vasakaratom visz még előre. Ha túl sokáig voltam ébren egyfolytában, akkor is elájulok, mert az agyannak pihenésre van szüksége, hogy ellássa feladatait. Ha valami megdöbbenőt látok, akkor is elájulhatok (ha olyan a természetem), mert nem akarom tovább látni. Ha valamiért elítélnék, és nem értek egyet az ítélettel, akkor tiltakozom. Például úgy, hogy elájulok.

Így kibontva a rab reakciója és az elkövetett bűn közötti kapcsolatot, véleményem szerint egy következtetést vonhatunk le annak személyével kapcsolatban. Mindenképpen valamelyik véglethez tartozik. Akár ártatlan, akár bűnös, reakciója valamilyen szinten érthető, elfogadható. Ártatlanként, és gyilkosként is tiltakozik az ítélet ellen. Gyilkosként a benne megmaradt életosztón utolsó szikrája készíti az ájulásra, ártatlanként az ártatlanság vélelme hajtja az ilyesfajta védekezésre. Mindkettőjük érvelhetne észérvekkel, logikusan is önmaga mellett, ám egyikük sem teszi az őket érő érzelmi hatások miatt. Kizárhatjuk azt, hogy elítéltünk nem a végletek embere, ekkor ugyanis a szövegben megjelenő reakciókkal ellentétben ő igenis képes lenne magát megfelelően érvelve védeni.

A szövegnek ugyanebben a részében észrevehetjük, hogy a szerző már előre közli velünk a megoldást. „...láttam a fekete palástos bírák ajkait. Fehérnek tetszettek – fehérebbnek, mint az ív, melyen e szavakat vonom...” A rab túléli az eseményeket. Miért is érzünk hát együtt vele, miért képzeljük bele magunkat az ő helyébe, ha tudjuk: szenvedéseinek pozitív vége lesz? Valószínűleg azért, mert a szövegben egyetlenegy helyen

sem jelennek meg természetfeletti hatalmak, amelyek kényükre-kedvükre játszhatnának az emberrel. Az elbeszélésben előforduló összes eseményt úgymond az ember maga kreálja önmagának. Ő képzelet el, hogy a falra festett ördögrajzok a lángok játékában mintegy életre kelnek, ő érzi, hogy minden ereje elhagyta, ő érzi halálának közeledtét. Nincs egyetlen megmagyarázhatatlan, indokolatlan *deus ex machina*, még ha azt az ördög is hajtja végre. Nincs semmi emberi ésszel felfoghatatlan, hacsak nem a börtönben megjelenő gépezetek. Ilyenek az összenyomódó tüzes falak, és az inkvizítorok parancsára fel-le emelkedő inga. Ezeknek létezésével, és működésével kapcsolatban fenntartásaim vannak, ám Poe a science fiction műfaj egyik első képviselőjeként képes ezeket a kétségeket feledtetni az olvasóval.

Mindez persze nem azt jelenti, hogy a természetfelettitől nem kell, nem lehet félni. Épp ellenkezőleg. Hogy a saját kultúrkörömből hozzak fel egy példát, az általam leginkább kedvelt és ismert természetfeletti témákat körüljáró tévésorozat, az *Odaát* is képes a frászt hozni az emberre. Főleg, ha a késő esti műsorsávban nézem meg. Ilyenkor ugyanis a hatása fokozódik, kint sötét van, én vagyok egyedül ébren, a természetfelettihez hozzáadódik az ember másik két legalapvetőbb félelme: az egyedüllét és a sötétség.

Poe is alkalmazza a mai horrortörténetek fent említett két alapelemét, a halálfélelemmel vegyítve. Az elítélt viselkedését vizsgálva a halálvárás, ill. a halálnemek három fajtáját különíthetjük el. Először megjelenik a haláltól való feltétlen félelem, ami zavarodottsággal, kétségbeeséssel jár. Időben előrehaladva a halálvárás második fázisa a számunkra kijelölt sors elfogadása, míg az utolsó szakasz a menekülni, túlélni akarás. Ezzel párhuzamosan bontakozik ki előttünk a három különböző halálnem. Első a hirtelen, kiszámíthatatlanul érkező halál. Második is az elkerülhetetlennek tűnő, ám végül megkerülhetőnek bizonyuló halál, és végső a ténylegesen kijátszhatatlan halál.

Először kezdjük a halállal kapcsolatos viselkedések részletesebb elemzésével. Amikor megtudjuk, megsejtjük, hogy halál vár ránk, akkor kétségbeesünk, és hirtelen minden elveszti számunkra az értelmét. Például megtudjuk egy szűrővizsgálat után, hogy rákosak vagyunk. A halál gondolata meglepetésként ér minket, és a meglepetés ereje bénítólag hat minden érzékünkre. Ilyenkor minden figyelmünk a környezetünkről magunkra fordul, és egyfajta belső vizsgálódást indukál. Végiggondoljuk, hogy mit is értünk el életünkben, mi is volt, fontos nekünk, hagyunk-e valami örök nyomot a világban. Ezekre a kérdésekre általában ebben a szakaszban negatív, lesújtó választ adunk. Gondolataink gúzsba kötődnek, és a továbbiakban nincs egyetlen, helyzetünket segíteni képes ötletünk, elhatározásunk se. Ennek a szakasznak megfelelően a rab viselkedése a kút felfedezéséig, és a lekötözésig. Poe is leírja, hogy az elítélt viselkedése igen zavart, érzékei tompák, erőtlenség, éhes, és fáradt. Eluralkodnak rajta a fizikai szükségletek, és ezeknek a kielégítése vonja el figyelmét a helyzetéről.

Az ezt követő fázis a halál elfogadása, sőt, bekövetkezésének sürgetése. Feltehetjük a kérdést, hogy miért is fogadjuk el a halálunkat? Hiszen az előbb még annyira igyekeztünk ellene fellázadni. A magyarázat nem túl bonyolult. Az előző szakasz egyik legjellemzőbb hatása, a gondolatok teljes hiánya ebben az időszakban is érvényesül. A fizikai szükségleteket már a halálfélelem idején kielégítettük, így azok nincsenek többé. Nincsenek gondolataink, se testünk. Agyunk helyén egy nagy légüres tér tátong, és ebben megszületik az ösztönös gondolat: ha már üres vagyok, miért is legyek egyáltalán? Nem lenne könnyebb, ha vége lenne mindennek? Véleményem, és tapasztalataim szerint ez az a gondolat, ami – kimondva-kimondatlanul – a legnagyobb fájdalmat képes okozni az adott személy legközelebbi hozzátartozóinak. Látni egy szerettünket, látni, ahogy megadja magát, és felkészül az útjára, az felér lelkünk halálával is. Ez a gondolat pedig a haldokló kinézetét is megváltoztatja. Ilyenkor kiül az arcára egyfajta végtelen nyugalom, arcvonásai kisimulnak, és szeme mintha folyton a messzeségben nézne. Hangján pedig azt érzékeljük, hogy már egy másik világból tér vissza időnként hozzánk szólni egy-két szót. Szemléletes hasonlattal élve: olyan jelenséggé

válík a haldokló, mint a csernobili *csend*. Ott ugyanis még a mai napig nincsenek állatok, se növények, így nincs meg a természet általános zaja. A környezet teljesen *üres*, örjítő csendességbe borul minden. A haldokló is kiürül, átlépi a küszöböt, ahonnan csak a halál előtti utolsó szakaszban tér vissza.

Az utolsó szakasz jellemzője a gondolkodás visszatérése: „*Hosszú órák – vagy tán napok – óta először: gondolkodtam!*” Írja Poe, és igaza van. Próbáljuk magunkat kimenteni a halál útjából, és megjelenik viselkedésünkben a csak az emberre jellemző dacossága, leleményesség, amivel próbálunk túlélni. Utolsó lehetetünkkel is kapaszkodunk földi életünkbe, nem eresztjük, míg meg nem halunk. Szervezetünk ilyenkor fiatalkori önmagához hasonlít, és életmentő gondolataink csak úgy taszigálják egymást fejünkben. A visszatért életkedv azonban rosszal is járhat. Előfordulhat, hogy túlzottan belelovalljuk magunkat a túlélés eszmei gondolatába, és amennyiben az nem sikerül, könnyen az első szakaszra jellemzőnél is nagyobb kétségbeesésbe kerülhet. Annál pedig nincs rosszabb, mint félelmek közt meghalni. Ágyban, párnák közt, ha úgy tetszik. Ebbe a fázisba az elítélt akkor jut, mikor észreveszi a testét ellepő patkányokat, és sikeresen kiszabadítja magát kötelekeiből. Utána egy olyan lelki állapotba kerül, ami az előbb leírt háromnak a keveréke: egyszerre akar meghalni és túlélni, gondolkodni és nem gondolkodni.

Most pedig a három halálnemről: mind a három megfeleltethető egy köznap halálnemnek, ill. egy, a cellában előfordulónak.

Időrendi sorrendben első a kút, ami a hirtelen, kiszámíthatatlan halált jelenti. Ezt a mi életünkre vonatkoztatva az egyszerű balesetek jelentik, melyek megtörténtének van esélye, de mégis minimális. Az elítélt is csak egy véletlen folytán menekül meg a kútba eséstől. Valószínűleg az öelötte ott lévő halálraitéltek 90 %-a beleesett a kútba. Ez is jelzi azt, hogy a balesetet mennyire nehéz épp bőrrel megúszni, ha már valami beindította a hozzá vezető eseménysorozatot. És hogy mit látott a rab a kútban? Erre sok választ lehet adni, mindegyik valamilyen módon alá is támasztható, ámde én azt tartom legvalószínűbbnek, hogy az előtt ott levők holttesteit vette észre. Nem is érdemes ezt firtatni, hiszen mindenki másként vélekedik arról, hogy mi az, amitől visszahőköl.

A második halálnem az elkerülhető, de elsőre kijátszhatatlan halál. A szövegben ezt a halálnemet a megállíthatatlanul közeledő Inga jelenti, a mi világunkban pedig leginkább betegségeknek feleltethetők meg. A betegségek is, a harmadik halálszakasz furfangjának segítségével kúrálhatóak, a rab is kivághatja magát fogvatartói kezéből.

Végezetül jöjjön a harmadik halálnem: ez jelentené a természetes, ténylegesen elkerülhetetlen halált. Ezt minden egyes ember átéli legkésőbb 70-100 éves korában. Általában ekkor hálnak meg az európai emberek. A szövegben az a halálnem az egymáshoz közelítő tüzes falak képében jelenik meg, amik elől tényleg nincs menekvés.

De akkor miért is menekül meg a végén a halálraitélt? Szükséges eleme-e a történetnek ez? Az én válaszom egy határozott „nem”. Ha a rab a végén meghalna, és nem foglalnák el a franciák Toledót, akkor az olvasóra gyakorolt hatás sokkal erőteljesebb lenne. Így az Inkvizíció hatalomvesztése csupán egy csattanó. Kis hiányérzete lehet az embernek, hogy miért is kellett szenvednie ennek az embernek. Azért, hogy aztán bűnösen is megmeneküljön? Nem. A szövegnek az a célja, hogy bemutassa azokat a hatásokat, amelyeket a félelem gyakorol az emberre. Ezt a célját pedig tökéletesen végre is hajtja, éppen ezért lényegtelen, hogy mi a rab sorsa.

Felkelek a szauna padlójáról. Az első dolog, amit érzékelek, az, hogy már nincs meleg a helyiségben. Valaki biztosan leállította a hőszugárzókat. A Megmentőm.

Most már más dallam szól a hangszórókból:

(„And I long for the feeling / Of your arms to remind me / Of everything that's dear to me / And is always in my heart / Could so easily be taken / And it's tearing me apart...”) *Igaz...*